

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

(повна назва факультету)

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

(повна назва кафедри)

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ
ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 441 групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Спеціалізація: логопедія

Освітньо–професійної (наукової)

програми Початкова освіта

Кравченко Аліна Костянтинівна

Керівник: к.пед.н., доцентка Сугейко Л.Г.

Рецензент: вчитель-методист вищої категорії
гімназії №3 Херсонської міської ради

Ковальчук А.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ 1. Психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення в учнів початкової освіти.....	6
1.1. Сутність поняття розвитку «критичного мислення» у молодших школярів як психолого-педагогічна проблема.....	6
1.2. Шляхи розвитку творчих та пізнавальних здібностей молодших школярів засобами технології розвитку критичного мислення.....	11
Розділ 2. Методика розвитку критичного мислення учнів початкової школи на уроках української мови	15
2.1. Особливості використання технології розвитку критичного мислення у початковій школі	15
2.2 Методи, форми, прийоми та етапи роботи з розвитку критичного мислення на уроках української мови.....	18
ВИСНОВКИ	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	27
ДОДАТКИ	30
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	30
Додаток Б. Урок української мови з використанням технології розвитку критичного мислення (2 клас).....	32
Додаток В. Урок розвитку мовлення. Усне складання твору з елементами опису «Моя мама» (3 клас).....	38

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах реформування освіти в Україні важливе значення має виховання підростаючого покоління, які мислять самостійно, творчо, критично. Людей, які можуть критично осмислювати події і факти дійсності, вносили цікаві, нові ідеї в усі сфери життя суспільства, адже сучасне суспільство – це суспільство високих інформаційних технологій, що вимагає від галузі освіти компетентної та активної особистості, яка здатна вирішувати життєво необхідні завдання. На це спрямована сучасна модель освіти. Стратегічним завданням реформування освіти в Україні відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти є гармонійний розвиток особистості, її здібностей, формування творчої та інтелектуальної особистості, підтримка фізичного, психічного та морального здоров'я учня.

Відповідно до вищезазначеного актуальність проблеми полягає у необхідності становлення творчої, незалежної, вільної, здатної до критичного мислення, вираження власних думок особистості в умовах загальноосвітньої середньої школи. Ці якості мають формуватися починаючи з початкової школи та продовжуватися протягом усього шкільного навчання та удосконалюватися в умовах вищої освіти.

Проблемою розвитку творчого мислення і пізнавальної активності учнів займалися Н.М.Бібік, Л.О.Варзацька, О.Я.Савченко, О.І.Гришко та ін.; проблеми розумового виховання учнів досліджував В.О.Сухомлинський; концепцію розвивального навчання розробили В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін; структуру та методіку процесу навчання, зокрема учнів початкових класів, дослідили М.С.Вашуленко, С.У.Гончаренко, Ю.І.Мальований; гуманістичні аспекти освітнього процесу розглядали Ш.А.Амонашвілі, В.О.Сухомлинський, І.О.Синиця; педагогічні умови розвитку творчої активності учнів та їх самостійної

думки стали предметом досліджень таких вчених: І.Г.Єрмаков, М.Ю.Красовицький, О.А.Караковський тощо.

Орієнтація сучасної школи на формування розвиненої особистості учнів, становлення активної, творчої особи, значною мірою окреслюють потребу у формуванні критичного мислення ще у дитинстві. Критичне мислення розглядається як процес оцінювання ідеї з різних сторін, у відповідності з їх змістом, співвідношенням та порівнянням з іншими ідеями. Саме тому означений процес – це умова суспільного розвитку. Очевидним є необхідність у дослідженні формування критичного мислення у дітей молодшого шкільного віку, що і зумовило вибір теми дослідження **«Розвиток критичного мислення в учнів початкової освіти на уроках української мови»**.

Об'єкт дослідження – процес розвитку критичного мислення на уроках української мови в початковій школі.

Предмет дослідження – методи, прийоми та форми роботи з розвитку критичного мислення молодших школярів.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та дібрати ефективний комплекс дидактичних вправ та завдань щодо розвитку критичного мислення в учнів початкової освіти на уроках української мови.

Завдання дослідження:

1. Теоретично проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблеми дослідження.
2. Розкрити сутність дефініції «критичне мислення» та його вплив на розвиток особистості.
3. Окреслити шляхи розвитку творчих та пізнавальних здібностей молодших школярів за допомогою технології критичного мислення.
4. Теоретично обґрунтувати, дібрати комплекс вправ та завдань розвитку критичного мислення для застосування на уроках української мови з молодшими школярами.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз та систематизація інформації з теми дослідження; узагальнення та синтез); емпіричні (бесіди, спостереження, аналіз педагогічної діяльності та документації).

Практичне значення роботи полягає у використанні комплексу вправ та завдань щодо розвитку критичного мислення учнів початкової освіти на уроках української мови студентами спеціальності «Початкова освіта» у процесі педагогічної практики та вчителями початкових класів на уроках з молодшими школярами.

Структура роботи. Дослідження складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, а також додатків.

РОЗДІЛ 1

Психолого-педагогічні засади розвитку критичного мислення в учнів початкової освіти.

1.1 Сутність поняття розвитку «критичного мислення» у молодших школярів як психолого-педагогічна проблема

Сучасне суспільство стимулює людей до постійного самовдосконалення, особистої відповідальності за своє майбутнє. Саме це забезпечує технологія розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти. Пріоритетне завданням соціалізації молодших школярів – це опанування ключовими компетентностями, які необхідні для здійснення різних завдань у життєвих ситуаціях, результативно вирішувати освітні завдання.

Сучасна школа має на меті формування здатності школярів брати активну участь у освітній діяльності; виражати власні думки та переконання, поважати інших. Сучасних вчителів початкових класів хвилює байдужість та апатія дітей з приводу висловлення свого відношення, думки. Варіантом вирішення означеною проблеми є розвиток критичного мислення.

Законодавчі документи нашої держави, а саме «Державний стандарт початкової освіти» [1], закони України «Про загальну середню освіту», «Про освіту» зорієнтовані на формування громадянина України, підготовленого до життєдіяльності в соціумі, спроможного навчатися протягом усього життя, умію чого оперувати необхідною інформацією, здатного приймати помірковані рішення, займатися саморозвитком та підтримувати своє психічне та фізичне здоров'я.

Для досліджень проблеми розвитку критичного мислення школярів значний вплив мають роботи Л.С.Виготського про зону найближчого розвитку, який визначав, що навчання здійснюється за допомогою ще не дозрілих психічних функцій; погляди на розвиваюче навчання

Д.Б.Ельконіна та В.В.Давидова. Питання розвитку пізнавальної діяльності дітей ґрунтовно висвітлені у працях Ш.А.Амонашвілі та В.О.Сухомлинського [22].

Дослідження А.С.Байрамова присвячені особливостям розвитку критичного мислення молодших школярів за допомогою розв'язання специфічних завдань: виокремлення помилок, некоректного змісту зображень та текстів. В.М.Сінельников виділяє основні форми критичності та самокритичності: ті, що вирішуються у пізнавальній діяльності; вирішуються за допомогою оцінювання вчинків, дій та якостей людини. [27]

Проведений аналіз діяльності вчителів початкових класів засвідчує недостатню увагу до цієї проблеми. У початковій школі досить часто не звертається увага на розвиток та формування критичного мислення дітей. Також значна кількість педагогів не готова до організації освітнього процесу на уроках для розвитку означеного процесу.

Удосконалення мовно-літературної галузі Державного стандарту [1] початкової освіти забезпечує формування соціальних навичок молодших школярів, а також сприяє розвитку вмінь виконувати освітні завдання на уроках з української мови у групах з різкою чисельністю учнів. Така співпраця молодших школярів виховує повагу до інших, уміння оцінювати вчинки та дії інших та виражати свої думки з цього приводу тощо. Для цього потрібно організовувати уроки-спілкування, уроки-діалоги. Основна мета сучасного освітнього процесу – це удосконалення культури спілкування, поведінки, а також спілкування молодших школярів.

Оновлення української освіти – це можливість критично осмислити традиційну систему та означити головні завдання та пріоритети держави у цій галузі. Складним та принципово важливим моментом є баланс між наявним та новим у зазначеному процесі. Саме цьому сприяє критичне мислення. Застосування нових технологій навчання на уроках української мови в початкових класах є передумовою розвитку пізнавальної діяльності дітей. Однією з таких технологій є розвиток критичного мислення, що

допомагає здобувачам початкової освіти удосконалювати власні вміння та навички. Реалізація технології розвитку критичного мислення на уроках української мови в початковій школі здійснюється за допомогою використання інтерактивних технологій навчання.

Застосування інтерактивних методів та прийомів на уроках в початковій школі досліджувалась такими науковцями: І.Дичківська, І.Досяк, А. Карасик, О. Кондратюк, Л. Пироженко, О. Пометун та ін. [12; 21]

Умовою розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках української мови є зацікавленість учнів та доброзичлива співпраця учасників освітнього процесу, активна навчальна діяльність у парах та невеликих групах. Починаючи з дитинства, дітей слід залучати до формулювання власних думок, переконань, висловлювань. З огляду на це, вагомим є розвиток мислення, вміння коректно оцінити результат, самостійно шукати необхідну інформацію, ефективно взаємодіяти з іншими.

Ключова дефініція дослідження обґрунтовується по-різному у дослідженнях науковців. Узагальнимо різні точки зору і підсумуємо, що критичне мислення – науковий тип мислення, який забезпечує вирішення нестандартних завдань, визначається самостійністю, організованістю, цілеспрямованістю, усвідомленістю. Особа, яка мислить критично вміє коректно сприймати думки та погляди інших, небайдуже сприймати події, вміє спілкуватися та дискутувати, висловлювати свою думку, доречно використовувати мовленнєві засоби для конструювання висловлювань, аналізувати ситуацію з різних сторін, виражати своє обґрунтоване рішення проблем, коректно оцінювати власні дії та вчинки. Найдоречнішим напрямом дослідження в зазначеному аспекті є виокремлення критичності як окремої риси мислення людини (П.П.Блонський). В.А.Крутецький та Б.М.Теплов визначають дефініцію «критичність розуму» як конкретну якість пізнавальної діяльності особистості. [27]

Отже, критичне мислення як фактор розвитку школяра має стійку та усвідомлену систему відношень до себе та оточуючого середовища і може діяти самостійно. Розвиток критичного мислення у цьому процесі є способом розвитку, а останній – показник рівня розвитку суб'єктності.

Наукові судження науковців дають підстави стверджувати, що активним періодом розвитку мислення людини є молодший шкільний вік. Критичному мисленню необхідно навчати дитину. І це потрібно робити, починаючи з першого класу. Дослідження свідчать, що учням початкової освіти доступні такі розумові операції як вміння самостійно здобувати знання, починаючи від конкретного мислення до абстрактного, вони здатні робити умовиводи, порівняння, аналіз, синтез тощо. Ці якості є основою для формування ознак критичного мислення учнів. І хоч поряд із рисами, що сприяють формуванню критичного мислення, учням початкових класів притаманні риси, які унеможливають цей процес в молодших школярів, що і вони мають конкретну роль у розвитку критичного мислення молодших школярів, і можуть служити опорою для формування лише окремих виявів критичного мислення (А.С.Байрамов, В.М.Сінельніков). [27]

Вищезазначені позиції підтверджують про наявність психологічних задатків для формування в учнів початкових класів критичного мислення, на великі можливості розвитку його у шкільному віці.

Аналіз наукових пошуків дослідників А.С.Байрамова, Л.А.Рибак, В.М.Сінельнікова, в яких висвітлюється питання розвитку критичного мислення дітей молодшого шкільного віку дають підґрунтя зауважити, що процес формування критичного мислення сприяє розвитку його пріоритетних ознак, котрі характеризуються такими ознаками:

1. Вільність мислення, відносна самостійність думки: бажання осмислювати самостійно інформацію; вміння висловити власну думку щодо освітніх ситуацій на уроці з української мови.

2. Опір навіюванню думок, вимог, зразків поведінки інших людей: здатність відмічати некоректні судження однокласників; вміння висловлювати власні думки; бажання розуміти причини стверджень, вимог, висновків.

3. Критичне відношення до себе, виявлення своїх помилок та коректне ставлення до них: бачення своїх помилок; вміння коректно оцінити власні знання, якість розв'язання освітніх завдань; уважне сприйняття зауважень вчителя початкових класів, однокласників щодо своїх помилок.

4. Бажання знаходити варіанти вирішення поставлених освітніх завдань на уроках: намагання самому визначити коректність конкретних дій, стверджень, висновків; поривання знаходити варіанти вирішення освітніх завдань.

5. Вміння вести діалог: прагнення обґрунтовано висловлювати думки; шанобливе ставлення до думки та пропозиції співрозмовника; можливість співпрацювати для вирішення певних завдань. [11]

Оскільки розвиток критичного мислення здобувачів початкової освіти передбачає суб'єктно-суб'єктні відносини в освітньому процесі, то вагоме значення має готовності вчителів початкових класів до вирішення цієї проблеми.

Базовим компонентом розвитку критичного мислення школярів є мета, яка реалізується у формуванні вміння критично мислити та використовувати здобуті знання у своїй життєдіяльності. Ще одним компонентом є зміст, основою якого є головні ознаки критичного мислення дитини молодшого шкільного віку. Крім зазначених компонентів, критичне мислення характеризується методами, засобами та формами його реалізації в освітньому процесі. Крім цільового та змістового компонентів, до складу системи входять методи, засоби і форми організації пізнавальної діяльності учнів.

Основою розвитку критичного мислення у початковій школі є комплекс вправ та завдань, що відображають взаємозв'язки компонентів

означеного процесу. Змістовий компонент комплексу вправ та завдань складається зі змісту самих завдань та вправ, що сприяють розвитку ознак критичного мислення школярів. Результативний компонент відзначається ступенями розвитку критичного мислення.

Для ефективного розвитку критичного мислення на уроках української мови з молодшими школярами необхідно створювати невимушену обстановку, довірливі стосунки між учасниками освітнього процесу, бажання вирішувати нестандартні завдання, зацікавленість певною діяльністю.

1.2 Шляхи розвитку творчих та пізнавальних здібностей молодших школярів засобами технології розвитку критичного мислення

Навчання в початковій школі – це основна діяльність дітей молодшого шкільного віку [2; 3] і основна форма удосконалення пізнавальної активності учнів. Під час освітнього процесу учні розширюють власний світогляд, розвивають особистісні якості, вміння творчо та самостійно використовувати набуті знання у повсякденній життєдіяльності. Здобувачам початкової освіти має бути зрозуміла сутність запропонованого завдання. Тому, при використанні технології розвитку критичного мислення потрібно враховувати індивідуальні особливості розумового, поведінкового та психологічного розвитку учня. Починаючи з наочно-діючого і початкового образного мислення, фрагментарного логічного мислення дитина молодшого шкільного віку опановує словесно-логічне мислення на понятійному рівні[2; 3].

Відповідно до вищезазначеного, було визначено головні принципи та особливості розвитку пізнавальних та творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку на уроках української мови:

– використання завдань підвищеної інтелектуальної складності, яка потребує пропедевтичної роботи з боку вчителя для орієнтування учнів у

вирішенні поставлених завдань за допомогою спеціально організованих вправ;

- освітній процес організується у формі дослідження;

- дослідження та оцінка нового матеріалу здійснюється на основі активної пізнавальної діяльності дітей: взаємодія у парах та групах, співпраця організована для пошуків потрібної інформації, систематизація та аналіз матеріалів, висловлення власних доказів та суджень, формулювання висновків;

- взаємодія та співпраця учасників освітнього процесу можлива тільки за наявності активної мовленнєвої діяльності – молодші школярі доводять, пояснюють, обґрунтовують, пропонують ідеї, гуртом виконують поставлені завдання, співвідносять новий матеріал із уже відомим;

- результатом навчання є вміння формулювати судження та думки у відповідності з навчальною інформацією та конкретних прийомів мислення;

- вмотивованість освітнього процесу: мотивація та зацікавленість у обговоренні шляхів вирішення завдань, позитивна взаємозалежність, спільна результативна діяльність, коректна оцінка інформації;

- постійне застосування зворотного зв'язку «школяр – вчитель початкових класів» відповідно до активності педагога [14; 7].

Для дітей молодшого шкільного віку завдання мають бути цікавими, захоплюючими, відповідати освітнім потребам та інтересам школярів. За таких умов учні з легкістю та невимушеністю зможуть виконувати монотонні, однотипні завдання для відпрацювання навичок та вмінь.

Кожен урок української мови у початковий класах повинен бути позитивно забарвлений, визначатися емоційністю, особливо це стосується уроків з розвитку мовлення, метою яких є навчити школярів висловлювати власні думки та почуття, коректно конструювати речення, писати тексти (розповіді, описи, міркування).

В.О.Сухомлинський приділяв значну увагу розвитку активності, самостійності, критичного мислення дітей молодшого шкільного віку за

допомогою використання художніх творів. Він відзначав необхідність спрямованості навчання на потреби особистості дитини, її мислення, процес пізнання. «Виняткову роль відіграє уміння вчителя скерувати хід думки учнів так, щоб вони активно, зосереджено прагнули побачити невидиме, зрозуміти приховане в книзі» [3, с. 51-52].

Систематичне використання методів і прийомів досліджуваної технології на уроках української мови в початковій школі сприяє підвищенню результативності та якості опанування навчальним матеріалом, а також забезпечує:

- 1) ситуацію успіху молодшого школяра та підвищення власної самооцінки;
- 2) сприйняття освітньої інформації критичне, усвідомлене, самостійне;
- 3) наведення прикладів з досвіду у повсякденній діяльності, для розуміння варіантів вирішення у реальному житті.

Класифікація Б.С. Блума складається з шести цілей, які вчитель ставить перед собою в певному курсі навчального предмета або теми, чи уроку: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

Пріоритетне завдання сучасного педагога – формування особистості молодшого школяра, котрий здатен до пізнання та самопізнання; самоосвіти впродовж життя. Основна мета шкільної освіти – навчити здобувачів освіти застосовувати набуття знання, вміння та навички у реальній повсякденній діяльності. Для творчості можливим є тільки створення необхідних умов, а саме розвиток критичного мислення та мовлення. Розвинуте мовлення є інструментом пізнання навколишньої дійсності, імпульс до інтелектуального вдосконалення. Отже, використання технології розвитку критичного мислення на уроках української мови сприяє можливості формування якостей, що окреслюють інтелектуальний розвиток школярів та його новий рівень.

Принципові зміни освітнього середовища сьогодення звертають увагу на потребі у формуванні творчого, критичного, динамічного та гнучкого мислення особистості школяра, йдеться про виховання творчої, незалежної людини, яка здатна критично бачити світ та себе, визначати свою роль у соціумі.

На думку О. Белкіної, розвиток певних елементів критичного мислення здобувачів початкової освіти дає міцну основу та полегшує процес розвитку критичного мислення в подальшому [11, с. 37-40]. Тому варто ретельно добирати вправи й розвивати лише «певні елементи критичного мислення», аби не зашкодити психіці дитини (скласти план, поставити в порядку важливості, порівняти). Адже в цей час у дітей молодшого шкільного віку переважає егоцентризм, відкритість до будь-якої інформації, довіра до вчителя, готовність до заучування [10, с.68-70].

РОЗДІЛ 2

Методика розвитку критичного мислення учнів початкової школи на уроках української мови.

2.1 Особливості використання технології розвитку критичного мислення у початковій школі

Розвиток критичного мислення реалізується комплексом методів, прийомів та технік, що сприяють створені на уроці з молодшими школярами ситуацій мислення. Основою означеної ситуації можуть бути підручники, навчальні тексти, фрагменти наукових статей, літературні твори, відео фрагменти.

Метою технології є навчання сприймання інформації, порівняння її з своїм життєвим досвідом і на цій основі формулювати судження та висновки.

Компонентом означеної технології є прийоми інтенсифікації освітнього процесу. Відомо, що під час монотонного та тривалого читання, слухання увага молодших школярів стає менш стійкою та розсіяною і як наслідок, знижується ступінь розуміння. Технологія акцентує увагу на розвиток здібностей висловлювати свої думки та висловлювання у письмовій формі. За допомогою прийомів технології сприяє організації, оформленню процесу мислення дітей молодшого шкільного віку, що може бути інформацією для діагностики та оцінювання учнів вчителем початкових класів відповідного процесу. У відповідності з таким підходом вагомим є використання групових форм роботи на уроках української мови, що сприяє розвитку мислення дітей. Під час таких завдань на уроці української мови школярі вчаться висловлювати власні думки та судження у логічній та доречній формі. Учні початкових класів опановують вміння слухати співрозмовників, висловлювати власні судження та переконання іншим, вчаться дослухатися до думки інших та робити ґрунтовні висновки.

Використання діалогів на уроках з української мови сприяє розвитку впевненості школярів, вміння дискутувати, порівнювати, узагальнювати, синтезувати; удосконаленню мовлення. [21]

Виконуючи завдання відповідно до технології розвитку критичного мислення, здобувачі початкової освіти навчаються користуватися прийомами взаємодії з інформацією, активно застосовувати її у власній самостійній освітній діяльності.

Перший етап – це актуалізація пізнавальних процесів молодших школярів.

На зазначеному етапі вчитель початкових класів має вирішити такі завдання:

1. Зацікавити, захопити, мотивувати, схвилювати дітей молодшого шкільного віку до розмірковування та пригадування вже відомої інформації.

2. Актуалізувати процес мислення молодших школярів.

3. Окреслити мету, завдання навчання, сприяти зацікавленості молодших школярів та розумінню вивчення певної теми, розвиток здатності до систематичного, ґрунтовного та цілеспрямованого навчання; активізація пізнавальної діяльності дітей.

Другий етап – опанування змісту.

Пріоритетними завданнями другого етапу є:

- а) сприяння зацікавленості молодших школярів, що сформувалась на першому етапі;

- б) заохочення старань дітей молодшого шкільного віку на уроках;

- в) діагностика рівня опанування нових знань.

На цьому етапі здійснюється ознайомлення молодших школярів з новим матеріалом за допомогою: читання творів різних видів; перегляду фрагментів фільмів або мультиплікації; аудіювання; експериментування тощо.

Активізація пізнавальності діяльності молодших школярів виявляється у: постановці питань учнями; роботі з текстами та відмічання окремих його компонентів, котрі викликають сумнів або незрозуміння. Регулюючи власне розуміння мовлення та текстів молодший школяр: зацікавлений новою інформацією для опанування; мимовільно порівнює новий матеріал з уже засвоєним; будує зв'язки з набутим та новим матеріалом для використання у реальних життєвих ситуаціях.

Стимулюючи пізнавальну діяльність дітей вчитель початкових класів використовує на уроках української мови методи аналізу, порівняння та синтезу.

Третій етап – це рефлексія.

На третьому етапі педагог вирішує такі пріоритетні завдання:

1. Заохочення висловлювання нової інформації своїми словами, у відповідності з власним розумінням контексту та основних положень.
2. Сприяти висловленням власних ідей між учнями на уроці, результатом чого є розширення словникового запасу дітей та його активізація.

На зазначеному етапі уроку української мови в початковій школі відбувається: опанування здобувачами початкової освіти нової навчальної інформації; зміна існуючих уявлень дітей відповідно до нових знань; перерозподіл наявних зв'язків, що необхідні для формування нової інформації; закріплення знань.

Для розвитку критичного мислення необхідно :

вчителю: сприяти вільному міркуванню дітей; активізувати освітній процес на уроках української мови; організація доброзичливого розвиваючого середовища у класі; стимулювати здатність учнів до критичного висловлювання власних суджень;

молодшим школярам: виховувати впевненість у своїх силах та віру у власні можливості, розуміння значимості та вагомості своїх думок та

суджень; активна участь у освітнього процесі; виховувати повагу до висловлювань співрозмовників; аналізувати та продукувати висновки.

2.2 Методи, форми, прийоми та етапи роботи з розвитку критичного мислення на уроках української мови

Розвиток критичного мислення на уроках української мови є однією з актуальних проблем інтенсивного навчання, адже допомагає розглядати навчальний матеріал з різних точок зору, порівнювати різні позиції і підходи у вирішенні тих чи інших питань, висловлювати власну позицію, виокремлювати потрібну інформацію та опрацьовувати її, оцінювати, аналізувати думки та ідеї, переконання тощо.

Головними етапами уроку за технологією розвитку критичного мислення є:

Розминка (позитивна налаштованість колективу молодших школярів на уроці)

Обґрунтування освітньої діяльності (конкретизація мети уроку, мотивація до опанування матеріалів за зазначеною темою).

Актуалізація (заінтересованість, бажання навчатися, закріплення знань потрібних на усіх етапах уроку).

Розуміння змісту (ознайомлення з новим матеріалом, аналіз та синтез інформації, розуміння).

Рефлексія (критичний компонент уроку): молодші школярі продукують власні думки та судження у відповідності з новими знаннями; запам'ятовують інформацію; активно дискутують з однокласниками; розширюють свій словниковий запас; продукують тексти-міркування.

Представимо приблизні варіанти робіт з розвитку критичного мислення на уроках української мови у початкових класах у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Приблизні варіанти робіт з розвитку критичного мислення на уроках української мови у початкових класах

Етап	1 рік навчання	2 рік навчання	3 рік навчання	4 рік навчання
I.	«Питання-відповідь», «Мозковий штурм», «Прогнозування».	«Мозковий штурм», «Читання в невеликих групах та парах».	«Дискусія», «Робота в парах», «Інтерв'ювання», «Групова робота», «Карусель».	«Інтерв'ювання», «Діаграма Вена», «Керівництво».
II.	«Прогнозування за головними аспектами».	Проблемне навчання, «Відтвори послідовність», «Система позначок», «Реакція читача».	«Відтвори послідовність», «Джигсоу», Проблемне навчання.	«Запис звіту», проблемне навчання, «Реакція читача», «Щоденник заміток».
III.	«Питання-відповідь», «Висловлювання з відкритою кінцівкою», «Групування», Діаграма Вена, «Кубування».	«Дискусія», «Сенкан», проблемне навчання, «Самостійна робота», «Діагностична робота», «Дискусія», «Питання до автора».	«Перегляд галереї», «Самостійна робота», «Тестування», «Сенкан».	«Діагностична робота», «Кутки», «Самостійна робота», «Тест».

Детально опишемо деякі методи, форми відповідно до етапів освітньої роботи за визначеною технологією на уроках української мови у початковій школі.

Етап I: «Рюкзак», «Метод прес», «Есе», «Асоціативний куш», «Розминка», «Сенкан», тощо.

Метод «Рюкзак». На уроці з української мови молодші школярі повинні записати у зошиті, які знання та вміння удосконалилися та сформувалися у них під час освітньої діяльності та необхідні для повсякденної діяльності.

«Метод прес». Тема уроку з української мови: «Відмінювання іменників другої відміни». Інструкція для дітей у відповідності з обраним методом: виділити іменники у родовому відмінку однини та пояснити їх правопис схематично на дошці за допомогою виразів: « На мою думку,...», «Мені здається, що ...», «Тому, що ...».

II етап уроку з української мови з молодшими школярами – обґрунтування освітньої діяльності. Метод сприяє опануванню вміння знаходити потрібні аргументи та докази, висловлювати власні думки, переконання, судження.

Етапи методу:

1. Вираження власних думок: «На мою думку ...», «Я вважаю ...».
2. Пояснення причин власних стверджень: «Тому, що ...».
3. Наведення прикладів власних доказів та аргументів.
4. Окреслення висновку: «Отже, ...», «Тому, що ...».

III етап уроку з української мови у початковій школі-**актуалізація**: методи – «Метод прес», «Обери позицію», «Ключові слова», «Сюрприз», «Асоціативний куц», «Гронування».

Метод «Асоціативний куц»

Правила реалізації методу на уроці з української мови:

- запис ключового виразу або слова;
- запис висловлювання або слова у відповідності з головним.
- виділення асоціативного куца, котрий викликає невпевненість або сумнів у правильності.
- запис ідеї або думки.

Представимо варіант асоціативного куца, створеного на уроці з української мови у першому класі (рис. 1.).

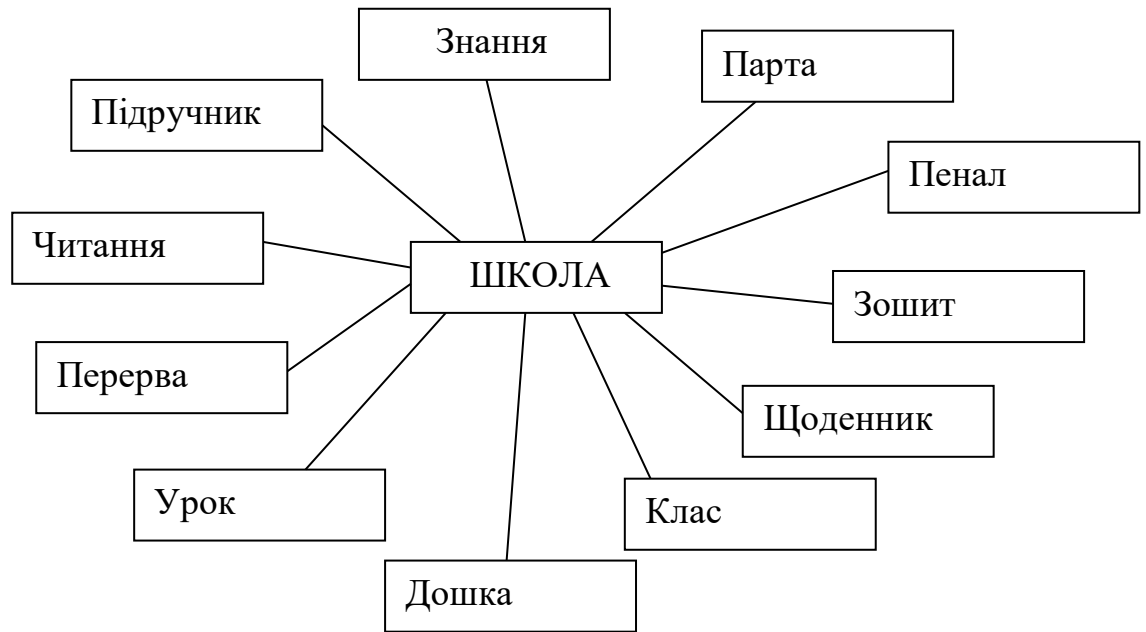

Рис. 1. Варіант асоціативного куца, створеного на уроці з української мови у першому класі

Метод «Сенкан»

Сенкан – білий вірш, в якому відтворений матеріал у 5 рядках.

Алгоритм створення сенкану: тема; опис; дія; висловлювання з теми дискусії; підсумок.

Наведемо приклад складання сенкану:

Українська хата.

Біла, розмальована, затишна, традиційна.

Захоплює, зацікавлює, мотивує, надихає.

Пишаємося, шануємо, насолоджуємося.

Традиція, історія, гордість.

Метод «Кубування»

Для організації цього методу на уроці з української мови необхідно підготувати кубу, на основах якого пропонувані вказівки для молодших школярів. Вчитель початкових класів заохочує дітей у вираженні власних думок відповідно до запропонованої теми. Варіант такого куба представимо у рис.2.

	Лексичне значення слова	
	До витоків слова	
Речення, тексти, приказки фразеологізми, прислів'я,	Сполучення слів	Спільнокореневі слова
	Синоніми, антоніми, омоніми	

Рис. 2. Варіант куба для методу «Кубування»

Метод допомагає здобувачам початкової освіти зорієнтуватися у інформації та визначити необхідну для роботи.

Наведемо приклад використання методу «Кубування» на уроці української мови (робота в групах).

Лексичне значення слова.

Ведмідь – дика, велика та хижа тварина, взимку спить, живе у лісі, любить мед, рибу, ягоди.

Витоки поняття: значення слова – «той, хто їсть мед».

Спільнокореневі слова: ведмежа, ведмежий, ведмедик.

Сполучення слів: коричневий, білий, чорний, великий, небезпечний; зустріти ведмедя, ричить, спить ведмідь.

Фразеологізми:

Дивитися ведмедем.

Ведмежа послуга.

Метод «Есе»

Сутність методу – написання міркування у довільній формі.

Алгоритм:

Збір інформації

Аналіз та систематизація інформації.

Формулювання власної думки.

Висловлення думки.

Есе може використовуватись вільне або доказовим.

Метод «Дискусія»

Актуальним та дієвим методом розвитку критичного мислення дітей молодшого шкільного віку є використання дебатів та дискусій, що дають можливість вирішити проблему за допомогою самовираження, аналізу ситуації, представленню аргументів та доказів для вирішення освітнього завдання.

Хід дискусії:

Визначення проблеми дискусії. В першій групі пара вибирає позицію «За», друга – «Проти».

Пари обговорюють свої позиції, аргументує їх та підтримує.

Потім організовується нові пари, членами якої є учасники з однаковими переконаннями.

Члени нових пар мають порівняти докази та аргументи, доповнити новими. Потім учасники змінюють пари на попередні та удосконалюють власні аргументи.

Організовується дискусія між членами груп, у якій учасники висловлюють позиції та корегують їх у формі есе.

Метод «Письмо в малюнках»

Алгоритм виконання:

Спробуй намалювати те, що не встиг або хотів висловити у відповідності з навчальним матеріалом.

Свої переживання, думки відтвори на папері.

Наведемо приклад цієї методики за темою: «Мое сердце» (рис.3.).

Рис. 3. Метод «письмо в малюнках» за темою: «Моє серце»

Варіант тексту до зображення:

Моє серце дуже велике та різнокольорове. Жовта частина – це моя доброта. Сіра частина – мій смуток. Воно таке яскраве тому, що я ціную та люблю своїх близьких та життя.

Метод «Доповідач-респондент»

Завдання: прочитай та запам'ятай текст.

На уроці української мови два школяр працюють біля дошки. Перший переказує текст, який він прочитав, а другий слухає. Далі, другий учень доповнює розповідь пропущеними подіями за допомогою жестів, міміки та рухів.

Перший школяр доповнює розповідь ще не сказаними компонентами тексту.

Застосування на уроках української мови технології розвитку критичного мислення характеризується самостійністю, усвідомленістю, цілеспрямованістю, ґрунтовністю. Сучасна початкова освіта потребує створення системи, котра формує необхідність молодших школярів у опануванні знаннями, критично мислити та виховання гармонійно розвиненої особистості.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження теми кваліфікаційної роботи дає підстави стверджувати:

1. Аналіз психолого-педагогічних джерел, щодо досліджуваної проблеми розвитку критичного мислення здобувачів початкової освіти на уроках української мови засвідчив недостатню розробленість означеної проблеми. Саме тому ми визначаємо критичне мислення молодших школярів як процес творчого та самостійного ставлення до освітнього матеріалу, який вони опановують під час навчальної діяльності.

2. Критичне мислення – науковий тип мислення, який забезпечує вирішення нестандартних завдань, визначається самостійністю, організованістю, цілеспрямованістю, усвідомленістю. Особа, яка мислить критично вміє коректно сприймати думки та погляди інших, небайдуже сприймати події, вміє спілкуватися та дискутувати, висловлювати свою думку, доречно використовувати мовленнєві засоби для конструювання висловлювань, аналізувати ситуацію з різних сторін, виражати своє обґрунтоване рішення проблем, коректно оцінювати власні дії та вчинки.

3. Розвиток критичного мислення на уроках української мови у початкових класах – актуальне питання інтенсивного навчання, що сприяє розгляду освітнього матеріалу з різних сторін, порівнянню різних позицій та підходів до розв'язання завдань, вираженню власної думки, ствердження, аналізувати інформацію, продукувати власні припущення, аргументи та докази тощо. Дослідження підтвердило, що використання на уроках української мови в початкових класів інтерактивних методів та прийомів навчання сприяють інтенсифікації освітнього процесу з дітьми молодшого шкільного віку. Зазначені методи та прийоми допомагають молодшим школярам коректно формулювати власні висловлювання; систематизувати та аналізувати інформацію; застосовувати набуті знання у реальному житті («Асоціативний куш», «Мозковий штурм», «Кубування»,

«Запитання-відповіді», «Рюкзак», «Гронування», «Метод прес», «Письмо в малюнках» та інші).

4. Успіх у навчанні можливий лише за умови зацікавленості молодшого школяра на уроці; розвитку власних здібностей та можливості задовольнити власні освітні потреби. Для учнів початкових класів характерною особливістю є потреба у ігровому спілкуванні, тому ефективним у навчанні буде застосування технології розвитку критичного мислення для досягнення конкретних освітніх результатів. Технологія розвитку критичного мислення на уроках української мови має інноваційний характер: потребує використання нових знань школярами, у взаємозв'язку з вже набутими знаннями; допомагає навчати формулювати висновки та рішення самостійно або у складі групи; систематизувати, аналізувати та використовувати нову інформацію; розвиває прагнення до саморозвитку, творчості та критичного мислення; викликає бажання навчатися, самому удосконалюватися, розвиватися.

5. Розвиток критичного мислення на уроках української мови у початковій школі підвищує результативність освітнього процесу, створює умови активної залученості усіх учнів у навчальній діяльності, бажання до співпраці, самореалізації, висловлення власної думки та переконань, критично мислити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державний стандарт початкової загальної освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : // www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/](http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/)
2. Белкіна О.В. Критичне мислення учнів початкових класів /О.В. Белкіна // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 5. – С. 37-40.
3. Большакова І. Розвиток критичного мислення / І. Большакова // Почат. освіта. – 2012. – № 11. – С. 3–7.
4. Большакова І.О., Пристінська М.С. Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.).– Харків: Вид-во «Ранок», 2021. – 96 с.
5. Большакова І.О., Пристінська М.С. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загал. серед. освіти (у 2-х ч.). – Харків: Вид-во «Ранок», 2020. – 112 с.
6. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. / М. С. Вашуленко. – К. : Освіта, 2006. – 268 с.
7. Вашуленко М.С. Українська мова. Буквар: підр. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). – Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. –112 с.
8. Вашуленко М.С. Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). – К. – Видавничий дім «Освіта», 2019. – 144 с.
9. Вашуленко М.С. Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). – К. – Видавничий дім «Освіта», 2020. – 160 с.
10. Вукіна Н. В. Критичне мислення: як цього навчати / Н. В. Вукіна, Н. П. Дементієвська – Х. : Основа, 2007. – 108 с.

11. Гудзик І. Розвиток критичного мислення школярів у навчальній діяльності / І. Гудзик // Укр. мова та л-ра. – 2004. – № 10. – С. 3–7
12. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підруч. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с.
13. Загальна психологія: [підручник] / за аг. ред.. С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с.
14. Канарська С. Розвиток критичного мислення на уроках мови / С. Канарська // Вивчаємо укр. мову та л-ру. – 2010. – № 3. – С. 2–9.
15. Києнко-Романюк Л.А. Учителю про розвиток критичного мислення в учнів і студентів: теорія і практика / Л.А. Києнко-Романюк // Рідна школа. -2006. - № 7. - С. 68-70.
16. Кроуфорд А., Саул.В. та ін. Технології критичного мислення. – К.: Вид-во «Плеяди», 2006. – 220 с.
17. Левицька М. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів / М. Левицька // Почат. шк. – 2014. – № 10. – С. 22–26.
18. Мельникова Н. Групові форми роботи як засіб розвитку мислення та підвищення ефективності навчання учнів / Н. Мельникова // Почат. освіта. – 2013. – № 4. – С. 3–7.
19. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. /ред. М. С. Вашуленка.– К.: Літера ЛТД, 2011. – 364 с.
20. Настільна книга педагога. Посібник для тих, хто хоче бути вчителем-майстром / Упоряд.: В.М. Андрєєва, В.В. Григора. – Х.: Вид.група «Основа», 2006.- 352с.
21. Основи критичного мислення: навчальний посібник для учнів старших класів загальноосвітньої школи / О.І. Пометун, Л.М. Пилипчатіна, І.М. Суцєнко, І.О. Баранова.–Тернопіль: Навчальна книга –Богдан, 2010.– 216 с.
22. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: [в 5-ти т.] / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа, 1997. – Т.1. – 638 с.

23. Терно С. Критичне мислення: чергова мода чи нагальна проблема / С. Терно // Історія в школах України. – 2007. - №4. – С. 13-15.
24. Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д., наук. ред., передм. О.І. Пометун. – К. : Плеяда, 2006. – 220 с.
25. Технологія сучасного уроку рідної мови: навч-метод. посіб. / за ред. Н. М. Остапенко. – Черкаси. : Відлуння, 2010. – 127 с.
26. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. – К.: Видавництво «Світоч», 2019. – 336 с.
27. Химинець В. В. Інновації в початковій школі / В. В. Химинець, М. Ю. Кірик. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 312 с.
28. Чернецька Т. І. Сучасний урок: теорія і практика моделювання: навч. посіб. / Т. І. Чернецька. – К. : Праймдрук, 2011. – 352 с.
29. Шимон Л. Розвиток критичного мислення учнів початкових класів / Л. Шимон // Вісник ЖДУ ім. І. Франка. – 2009. – № 44. – С. 1–3.
30. Як стати майстром педагогом: Навчально-методичний посібник / Кол.авт.: В.Ш. Ковальчук, Л.М. Сергеева та ін. За заг. Ред.. Л.І.Даниленко. – К., 2007.- 184 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Кравченко Аліна Костянтинівна, учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

- не брати участів будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
- не підроблювати документи;
- не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
- не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
- не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
- не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
- не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
- не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
- не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

22.03.21

(дата)

Аліна Кравченко

(ім'я, прізвище)

Додаток Б

Урок української мови з використанням технології розвитку критичного мислення (2 клас)

Тема. Велика буква у назвах держав, міст, сіл, вулиць, річок.

Мета. Ознайомити учнів із написанням слів з великої букви у назвах держав, міст, сіл, вулиць, річок на основі дослідження; вчити знаходити назви у тексті і пояснювати їхнє написання; збагачувати словник дітей. Розвивати зв'язне мовлення, критичне мислення, вміння працювати з книгою, робити висновки.

Виховувати любов до рідного краю, бажання вчитися; формувати комунікативні компетентності.

Обладнання: карта України, картки із текстами, загадками, прислів'ями, підручник «Українська мова» 2 клас Вашуленко М. С.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. Організація учнів до уроку

Психоформула

Розпочинаємо урок, часу не гаючи

І радість ми пізнаємо, лиш труднощі долаючи.

- А запорукою успіху є усмішка. Тож передайте свою усмішку один одному і мені. Адже усмішка ще:

- прикрашає обличчя;
- підвищує настрій;
- сприяє добрим стосункам з оточуючими;
- допомагає знайти нових друзів;
- і навіть деколи, допомагає здійснювати бажання.

II. Мотивація учнівської діяльності

Ознайомлення учнів із завданнями уроку:

Не просто слухати, а чути. Не просто дивитися, а бачити.

Не просто відповідати, а міркувати. Дружно, плідно працювати.

II. Актуалізація суб'єктивного досвіду школярів

1. Ротота в групах.

I група – учні з достатнім і середнім рівнем засвоєння знань – «Пізнайки».

II група – учні з високим рівнем засвоєння знань – «Бджілки».

1. Виконати завдання:

I група – скласти прислів'я і записати.

Людина без пісні, як соловей без Вітчизни.

II група – вибрати і записати прислів'я про Вітчизну і зробити звуко-буквенний аналіз підкресленого слова.

1. Де рідний край, там і рай.

2. Людина без Вітчизни, як соловей без пісні.

3. Кожному мила своя сторона.

2. Перевірка виконаних завдань.

3. Бесіда.

- Без чого не може жити соловей? Чому?

(Якщо соловей не буде співати, то буде звичайною сірою пташкою. Бо саме спів відрізняє його від інших птахів.)

- Без чого не може жити людина? (Без Батьківщини.)

Свою любов до Батьківщини поет виражає у вірші

Сонце заходить, гори чорніють,

Пташечка тихне, поле німіє.

А я дивлюсь і серцем лину

В темний садок на Україну.

- Хто автор цих рядків? (Тарас Григорович Шевченко.)

- Як ви напишете ці три слова? (З великої букви.)

- Чому? (Ім'я, прізвище, по – батькові людей пишуться з великої букви.)

4. Дослідження карти України.

- Сьогодні я запрошую вас у подорож по рідній землі. Для цього використаємо карту України. Дослідимо, які міста і річки знаходяться на території нашої держави. (Диференційовано по групах)

5.Метод «Інтерв'ю».

Запитання учням:

- Для чого ми будемо вивчати вживання великої букви?

Продовжіть моє речення: «Я вважаю, що цю тему слід вивчати для того, щоб...

- (... знати назви держав; назви річок, міст, сіл України.)

- (... знати правопис даних слів.)

- (... бути грамотними.)

III. Опрацювання навчального матеріалу

Завдання: дослідити, як пишуться слова – назви держав.

1. Відгадування загадки-добавлянки.

Красивий, щедрий рідний край

І мова наша солов'їна.

Люби, шануй, оберігай

Усе, що зветься...(Україна)

2.Каліграфічна хвилинка.

На дошці записано: ук ан ін Україна

I група: 1.Записати буквосполучення і слово Україна.

2.Скласти речення за схемою _ ____ _ .

(Я люблю свою Україну.)

II група. 1. Записати буквосполучення і слово Україна.

2. Скласти словосполучення з словом Україна.

(Моя Україна, квітуча Україна, рідна Україна)

3. Гра «Мовний вінегрет». Фронтальна робота.

На дошці: дер Ук і на жа ра ва

Завдання: із даних складів скласти слова (держава, Україна)

- Як називається наша держава? (Україна)

- Які держави ви ще знаєте? (Білорусь, Росія, Польща, ...)

(На дошці: держава – Україна, держава – Білорусь, держава – Грузія)

- Увага! Слово «держава» написано з малої літери. Слово Україна, Білорусь з великої літери. Це тому, що держав багато, а такі країни, як Україна, Білорусь, Грузія – одна.

Висновок: Назви держав пишемо з великої букви.

4. Фізкультхвилинка.

- Давайте пригадаємо, що є народним символом України

(Калина, верба, лелека, барвінок)

- Про один із символів України ми з вами з рухами заспіваємо.

Всіх запрошую, вставайте. Разом зі мною заспівайте.

(Учні співають під музичний супровід пісню «Ой єсть в лісі калина» і виконують відповідні рухи.)

5. Фронтальна робота.

Завдання: Дослідити, як пишуться слова – назви міст.

1. Робота з підручником. (Усно)

- Зараз помандруємо до столиці нашої держави з допомогою вправи 233 на стор. 102 (Показ на карті міста Києва)

1. Прочитайте самостійно текст.

2. Робота над його змістом.

- Яке місто є столицею нашої держави?

- З якої букви воно пишеться?

2. Робота в парах.

(На кожній парті картка з картою України)

- Відшукайте і запишіть назви міст України.

(Кіровоград, Харків, Донецьк, Дніпропетровськ...)

- З якої букви ви писали назви цих міст? (З великої.)

Висновок: Назви міст пишемо з великої букви.

6. Розвиток мовлення.

Завдання: Дослідити, як пишемо слова – назви міст – Мандрівні дороги завели до нашого рідного міста.

- Як називається місто, де ми живемо?

- Що ви знаєте про наше місто?

I група:

Скласти твір – мініатюру про рідне місто за опорними словами.

Моє місто – .....

Воно стоїть .....

Його вулиці.....

Тут живуть.....

Опорні слова: барвисті, зелені; чудове місто; працьовиті люди; річка.

II група:

1. Скласти речення про наше місто.

2. Підкреслити головні члени речення.

- Які назви міст ви ще знаєте?(Артемівськ, Скадовськ, Полтава ...)

Висновок: Назви міст пишемо з великої букви.

7. Орфографічна хвилинка.

Завдання: Дослідити, як пишемо слова – назви вулиць.

1. Відшукати слово «вулиця» в орфографічному словнику.

2. Написати слово в зошиті і запам'ятати правопис.

- На якій вулиці ви проживаєте?

- Прочитайте на дошці назви вулиць нашого міста і додайте ті, які ще знаєте.

(вулиця Гастелло, вулиця Мельника, вулиця Грушевського...)

- Як написані назви вулиць? (З великої букви)

3. Назвіть ознаки до слова вулиця.

Вулиця (яка?)... (широка, красива, кам'яна)

Висновок: Назви вулиць пишемо з великої букви.

8. Релаксація. Гра для очей « М'ячик»

(Діти водять очима за уявним м'ячиком вгору – вниз, дугою вліво – вправо, колом справа – наліво та зліва – направо кілька разів.

Потім на кілька секунд закривають очі, відкривають і працюють далі.)

9. Робота в парах

Завдання: Дослідити, як пишуться слова – назви рік.

1. З тексту виписати назви річок. (Текст на карточках.)

(У ясноті сонця голубіє Дніпро. Могутня ріка увібрала в себе води Прип'яті, Березини, Десни.)

2. Перевірка виконаного завдання.

3. Закріплення вивченого про слова назви річок.

- Цікаво, куди ми потрапимо, коли відкриємо підручник на с.103, впр. 235?

- Прочитайте самостійно завдання.

- Що треба зробити у вправі?

- Назвіть слова 1 речення, які написані з великої букви. Чому?

- Як зветься річка у Полтаві? З якої букви написана?

- На берегах якої річки стоїть Київ? Як написати назву цієї річки?

Висновок: Назви річок пишемо з великої букви.

IV. Рефлексія

(Аналіз досягнень поставлених на початку уроку цілей)

1. Робота в групах.

- Дослідити слова, в написанні яких допущені помилки і пояснити правильність написання даних слів.

Місто ніжин, Вулиця Шевченка, річка десна, місто соледар, Держава Україна.

2. Перевірка виконаних завдань роботи в групах.

3. Завершити «Асоціативний куц», розпочатий на попередньому уроці.

імена прізвища по – батькові;

назви вулиць, велика буква назви міст;

назви держав, назви річок, назви сіл.

V. Самооцінка з допомогою сигнальних карток

VI. Домашнє завдання

I група. Виконати впр. 236, завд. 1, 2. Вставити пропущені букви.

II група. Скласти твір про рідне місто, вживаючи назву річки, назви вулиць.

Додаток В

Урок розвитку мовлення. Усне складання твору з елементами опису «Моя мама» (3 клас)

Тема. Розвиток зв'язного мовлення. Усне складання твору з елементами опису «Моя мама».

Мета. Розширити знання учнів про тексти-описи; вчити використовувати прикметникові форми для опису характерних ознак зовнішності людини; удосконалювати навички вживати прикметники в тій формі, якої вимагають зв'язані з ними іменники; збагачувати активний і пасивний словник учнів.

Розвивати критичне мислення; вміння спостерігати, виявляти істотні ознаки.

Виховувати любов до мистецтва слова і любов та повагу до матері.

Обладнання: мікрофон, репродукції картин, схеми, таблиці.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань.

1.Інтерактивна вправа «Мікрофон»

Що таке текст?

Які є типи текстів?

Яке питання можна поставити до тексту-опису? (Який?)

Які можуть бути тексти-описи? (Художні, науково-популярні)

Як називається текст, в якому описана природа? (Пейзаж)

А якщо описана людина? (Портрет)

Словникова робота.

Портрет – мальоване, скульптурне або фотографічне зображення обличчя людини або групи людей.

Робота над загадкою.

Чий портрет опишемо, дізнаєтесь відгадавши загадку?

Хто вас дуже щиро любить, і вбирає, і голубить,

І кладе у постіль спати? Хто для вас пісні співає,
 Хто в негодах забавляє, Гарні вам дає ляльки І розказує казки?
 Хто узяв вас за руку І до школи на науку
 Вів, щоб розуму навчити? (Рідна матусенька) (З. Головка)

4. Інтерактивна вправа « Сенкан»

Хто? мама

Яка? Добра, лагідна

Що робить? Голубить, пестить, дарує

Відношення дітям радість і тепло.

Узагальнення Люблю тебе, матусю!

III. Повідомлення теми і мети уроку. Інтерактивна вправа « Очікування»

На сьогоднішньому уроці ми складемо текст-опис мами (з елементами характеристики), використовуючи прикметники і образні вислови. Чого очікуєте від уроку запишіть на картках? Цей урок навчить мене...

IV. Вивчення нового матеріалу.

Розгляд і аналіз репродукцій робіт Рафаеля «Сікстинська мадонна»,
 А.Дейнеки «Мати», Леонардо да Вінчі «Мадонна Ліза».

Рафаель «Сікстинська мадонна»

У його мадонни гладке волосся, чистий овал обличчя, високий лоб.
 Спадаюче покривало охоплює фігуру зверху донизу єдиним плавним контуром.

Молода мати та її дитячко нескінченно зворушливі, але дуже простодушні. В обличчі і в погляді немовляти є щось недитяче – прозоре і глибоке, а в обличчі і погляді матері – дитяча чистота. Мати покірنا, босонога, круглолиця, світла.

Розгляд інших картин.

А тепер розгляньте інші репродукції картин, на яких художники відтворили образ матері. Що спільного між ними?

Чи подобаються вони вам? Чому?

Як би ви назвали ці картини?

Словесні портрети письменників і їх аналіз.

«Іде старець, увесь білий. Білий одяг, біле довге волосся, біла, як сніг, борода в нього. Легкий вітерець розвіває чуприну і бороду. У руці у нього палиця висока, з перехрестям угорі. Іде...Видно, що змучений – ледве ноги волочить... А очі в нього такі лагідні, така добрість б'є із них ...»
(А.Лотоцький)

«Миколка, Прокопів син, такий школярик гарненький був: сумирненький, соромливенький, млявенький, як дівчинка. Та ще й такий чорнобривенький, білолиценький, носик невеличкий, щічки круглесенькі, ще й чубок кучерявий.» (А. Тесленко)

«Дівчинка була дуже гарна. Важкі золоті коси спускалися нижче пояса. Сині очі дивилися весело й довірливо. На голові – віночок з хмелю, на шії – намисто із шипшини. Гілочки яскравої горобини багряніли на рукавах білосніжної сорочки. Жовта спідничка робила її схожою на золоту пухнасту бджілку.» (О. Донченко)

«Та що ж то за дівка була! Висока, прямесенька, як стрілочка, чорнявенька, очиці – як тернові ягідки, брівоньки – як на шнурочку, личком червона, як панська рожа, що в саду цвіте, носочок так собі прямиенький, з горбочком, а губоньки – як цвіточки розцвітають, і між ними зубоньки – неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані.» (Г. Квітка-Основ'яненко)

Узагальнювальна бесіда.

Який тип тексту називається описом?

Яка його мета? (Описати зовнішність людини, тобто подати її словесний портрет).

Які слова допомагають створити словесний портрет людини? (Прикметники, образні вислови).

Чим ще відрізняється опис від інших текстів? (В описі багато порівнянь).

4. Робота над мовним матеріалом.

* Гра «Доповни»

- Доповни ряд слів, які можна використати для опису людини.

- Обличчя – кругле ... (овальне, ніжне, ...)
- Волосся – русяве ... (коротке, кучеряве, ...)
- Очі – карі ... (великі, голубі, ...)
- Ніс – кирпатий ... (прямий, з горбинкою, ...)
- Руки – ніжні ... (натруджені, ласкаві, ...)
- Посмішка – весела ... (загадкова, чарівна, ...)
- Поза – горда ... (зажурена, змучена, ...)
- Одяг – простий... (охайний, нарядний ...)

Гра «Скажи своє слово»

Скажи своє слово про маму, використовуючи образні слова і порівняння.

- Про очі. (Схожі на стиглі вишні; ...)
- Про усмішку. (Схожа на сонце; ...)
- Про руки. (Теплі, ніжні і лагідні, ...)
- Що робить мама? (Купає, любить, ...)
- Яка мама? (Мила, добра, ...)

5. Робота над будовою тексту.

- З чого складається текст? (Зачин, основна частина, кінцівка)
- Про що можна сказати в кожній із цих частин, описуючи маму?
- Складемо план.

1. Матінка рідненька.

2. Опис зовнішності: очі, ніс, губи, посмішка,
волосся ...

3. Спасибі, люба мамо.

6. Усне складання опису мами. Робота в групах.

Моя мама

V. Руханка.

Руки в мами працюючі. Вони вміють все робити.

Ой, навчи й мене ти, нене, щоб такі були і в мене.

VI. Підсумок уроку.

Читання і аналіз вірша.

Можна в світі чимало зробити: Перетворити зиму на літо,
Можна пізнати стежки таємничі та підкорити далеч космічну.
Можна характер свій подолати, штормом вершини казки узяти,
Можна пройти крізь пустелі і хащу... Тільки без мами – не можна нізащо:
Все найдорожче, що є тільки з нами, – Все починається з нашої мами!
(А.Костецький)

Аналіз очікувань уроку (з використанням карток).